

Az ultrahang, mint fizikai jelenség; előállítása, tulajdonságai, diagnosztikai alkalmazásának fizikai alapjai

2013 Május 5
Prof. Fidy Judit

1

Mai kérdés:

"Soroljon fel minimum 3 jellegzetes különbséget a technikai és az élő anyag között."

2

Dr. Leopold Augenbrugger (grazi kocsmáros orvos fia) 1761:

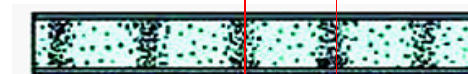
perkusszió orvosi alkalmazása

kocsmai kérdés: mennyi bor van a hordóban?

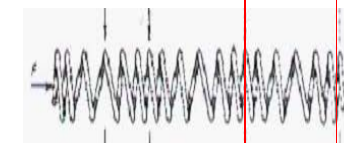
Hang: mechanikai hullám

síp

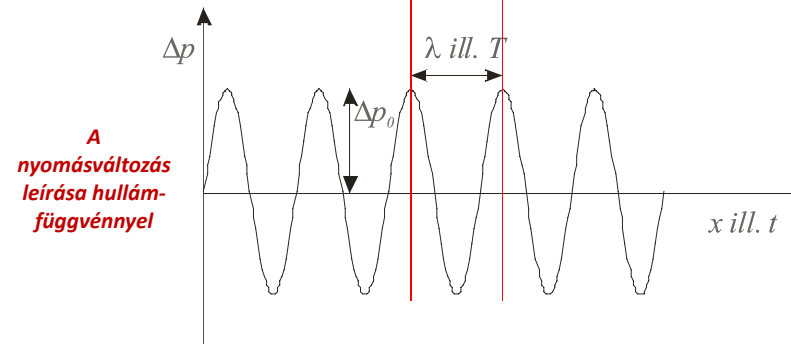

Levegő sűrűségének
periodikus változása

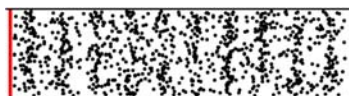
rugó

térbeli és
időbeli
periodicitás

4

longitudinális hullám

(folyadékokban, lágy szövetben, gázokban csak ilyen)

transzverzális hullám

(szilárd testekben pl. csontban mind longitudinális, mind transzverzális)

hidrosztatikai
nyomás

nyomásváltozás
hang-nyomás

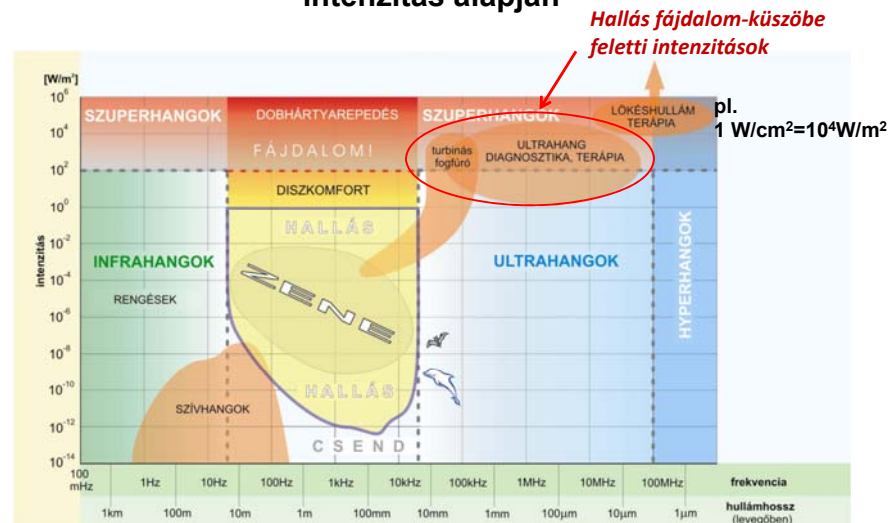
$$p_{\text{teljes}} = p_{\text{hidrosztat}} + \Delta p$$

$$\Delta p(t, x) = \Delta p_{\text{max}} \sin \left[2\pi \left(\frac{t}{T} - \frac{x}{\lambda} \right) + \phi \right]$$

$$c \cdot T = \lambda, \quad c = f \cdot \lambda$$

Nem fénysebesség!

Hang hullámok tartományai frekvencia és intenzitás alapján

6

Az ultrahang intenzitása

intenzitás = energia-áram sűrűség v. teljesítménysűrűség $J = \frac{\Delta E}{\Delta t \cdot \Delta A} \left[\frac{W}{m^2} \right]$

elektromos analógia -- teljesítmény

$$P_{\text{el}} = \frac{1}{Z_{\text{el}}} U_{\text{eff}}^2 \quad \text{AC- körben}$$

akusztikai fogalmakkal – teljesítmény-sűrűség

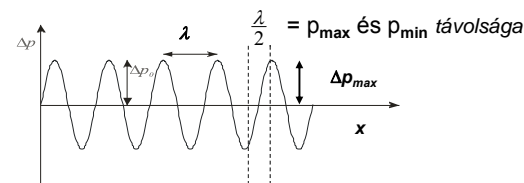
$$J = \frac{1}{Z_{\text{akuszt}}} \Delta p_{\text{eff}}^2 = \frac{1}{2Z_{\text{akuszt}}} \Delta p_{\text{max}}^2$$

effektív érték: $2\Delta p_{\text{eff}}^2 = \Delta p_{\text{max}}^2$

Nagy intenzitás nagy nyomásfluktuációt jelent
(Z-től függ)

7

Az UH intenzitást limitálni szükséges

Terápia: $f = 0.5 - 1 \text{ MHz}$ Pl. $c_{\text{izom}} = 1600 \text{ m/s}$
 $\lambda = c/f$ $\lambda = 3.2 - 1.6 \text{ mm} \rightarrow \lambda/2 = 1.6 - 0.8 \text{ mm}$

Javasolt felső határ $J_{\text{átlag}} = 1 \text{ W/cm}^2$ ($Z = Z_{\text{izom}}$) $\rightarrow$

$\rightarrow 2\Delta p_{\text{max}} \sim 3.2 \times \text{atm.}$

Dilatáció és kompresszió mértéke ~ 1 mm-en belül!

Veszélyek: kavitáció, kémiai reakciók indukciója

Terápiás hatás: kisebb intenzitásoknál belső súrlódás dominál $\rightarrow$ hőterápia

Az UH intenzitást limitálni szükséges

Diagnosztika: $f = (1) 2 - 10 \text{ MHz} \rightarrow \lambda/2 = 800 - 160 \text{ } \mu\text{m}$ izomban
~sejtek mérete!!

A gyakorlatban szükséges J magasabb: 10 W/cm^2

???

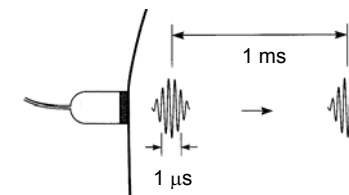
9

Az UH intenzitást limitálni szükséges

Diagnosztika: $f = (1) 2 - 10 \text{ MHz} \rightarrow \lambda/2 = 800 - 160 \text{ } \mu\text{m}$ izomban
~sejtek mérete!!

A gyakorlatban szükséges J magasabb: 10 W/cm^2

Megoldás: rövid UH impulzusok **átlagos J lecsökken**

$J_{\text{átlag}} = 10 \text{ mW/cm}^2$

10

Az akusztikus impedancia és a rugalmas közeg paramétere

$$\kappa = \frac{-\Delta V / V}{\Delta p}$$

kompresszibilitás

relatív térfogat csökkenés per nyomás-növekedés

$$c = \frac{1}{\sqrt{\rho \kappa}}$$

terjedési sebesség, ρ -sűrűség

$$Z = c\rho = \sqrt{\frac{\rho}{\kappa}}$$

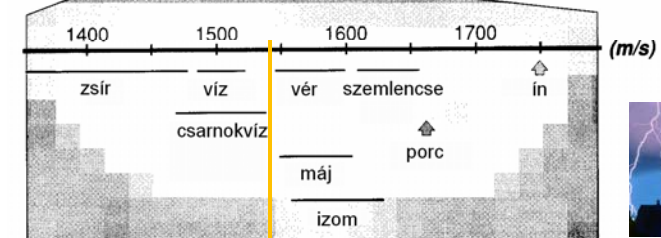
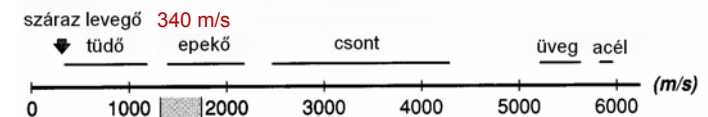
akusztikus impedancia

/ellenállás/keményység

11

Az UH sebessége különféle közegekben

A sebesség nem függ a frekvenciától $\rightarrow$ = hangsebesség

átlagos lágy szövet: 1540 m/s (!)

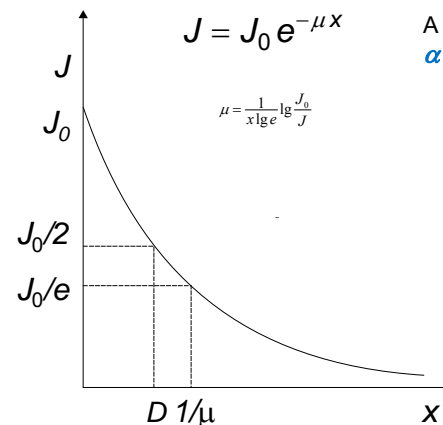
12

anyag	ρ sűrűség [kg/m ³]	κ kompresszi- bilitás [1/GPa]	c terjedési sebesség [m/s]	Z akusztikus impedancia [kg/(m ² s)]	$\alpha(f_x)$ fajlagos csillapítás [dB/(cm·MHz)]
levegő	1,3	7650	331	430 = 0,00043·10 ⁶	1,2
tüdő	400	5,92	650	0,26·10 ⁶	
zsír	925	0,51	1470	1,42·10 ⁶	0,63
víz, 20°C	998		1492	1,49·10 ⁶	0,0022
víz, 36°C	994		1530	1,53·10 ⁶	
agy	1025		1530	1,56·10 ⁶	0,85
lágyszövet	1060		1540	1,63·10 ⁶	0,3 – 1,7
máj	1060	0,38	1549–1570	1,65·10 ⁶	0,94
vese	1040	0,40	1560	1,62·10 ⁶	1,0
lép	1060		1566	1,64·10 ⁶	
izom	1040–1080		1568	1,63·10 ⁶	1,3 – 3,3
vér	1060	0,38	1570	1,61 – 1,66·10 ⁶	0,18
szemlencse			1620	1,84·10 ⁶	2,0
csontvelő	970		1700	1,65·10 ⁶	
csont, porózus	1380	0,08	3000	2,2 – 2,9·10 ⁶	
csont, tömör	1700	0,05	3600	6,12·10 ⁶	20,0
aluminium	2700	0,009	6400	17,28·10 ⁶	
csatoló gél				6,5·10 ⁶	
ólom-cirkonát- titanát	7650		3791	29·10 ⁶	
kvarc	2650		5736	15,2·10 ⁶	

13

Energiavesztesség terjedés közben (abszorpció)

Érvényes az exponenciális sugárgyengülési törvény

A közeg a μ helyett az α csillapítási tényezővel jellemzik

$$\alpha = 10 \cdot \lg \frac{J_0}{J} \text{ dB}$$

$$\alpha = 10 \cdot \mu \cdot x \cdot \lg e \text{ dB}$$

$$\frac{\alpha}{x} = \text{konst.} \cdot \mu$$

14

μ a diagnosztikai
tartományban függ
a frekvenciától

Próba:

$$\mu = a \cdot f^k$$

$$\log \mu = \log a + k \log f$$

$k = 1 \rightarrow$ lineáris kapcsolat,
arányosság

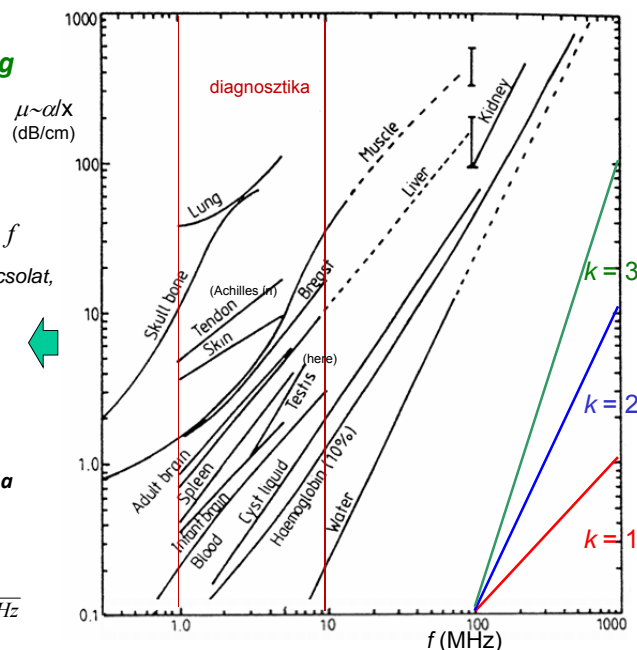
Jó közelítés!

$$\alpha_{\text{fajl}} = \frac{\alpha}{f \cdot x}$$

fajlagos csillapítás: csak a
közegre jellemző

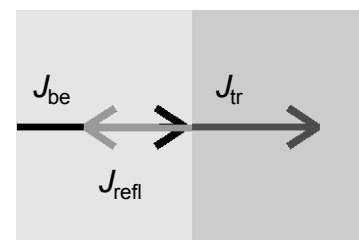
pl. lágyszövetre:

$$\alpha_{\text{fajl}} = 1 \frac{\text{dB}}{\text{cm} \cdot \text{MHz}}$$

Közeg határán lejátszódó jelenségek

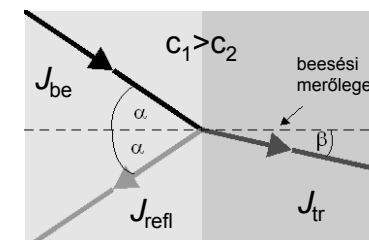
merőleges beesés

$$J_{\text{be}} = J_{\text{tr}} + J_{\text{refl}}$$

reflexió és transzmisszió

ferde beesés

$$\frac{\sin \alpha}{\sin \beta} = \frac{c_1}{c_2}$$

irányváltás: Snellius-Descartes
törvény

16

Reflexió: az UH diagnosztika alapja

reflexióképesség

$$R = \frac{J_{\text{visszavert}}}{J_{\text{bejövő}}} = \left(\frac{Z_1 - Z_2}{Z_1 + Z_2} \right)^2$$

az akusztikus impedanciák
különbségétől függ

határfelület	R
izom/vér	0,0009
zsír/máj	0,006
zsír/izom	0,01
csont/izom	0,41
csont/zsír	0,48
lágyszövet/levegő	0,99

“teljes” visszaverődés:

$$Z_1 \ll Z_2, \quad R \approx 1 \quad \text{kerülendő!}$$

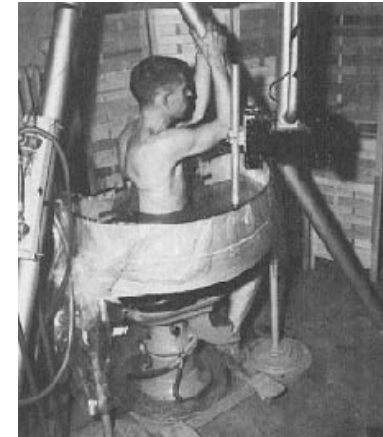
csatoló közeg szükséges !

$$Z_{\text{csatoló}} \approx \sqrt{Z_{\text{forrás}} Z_{\text{bőr}}}$$

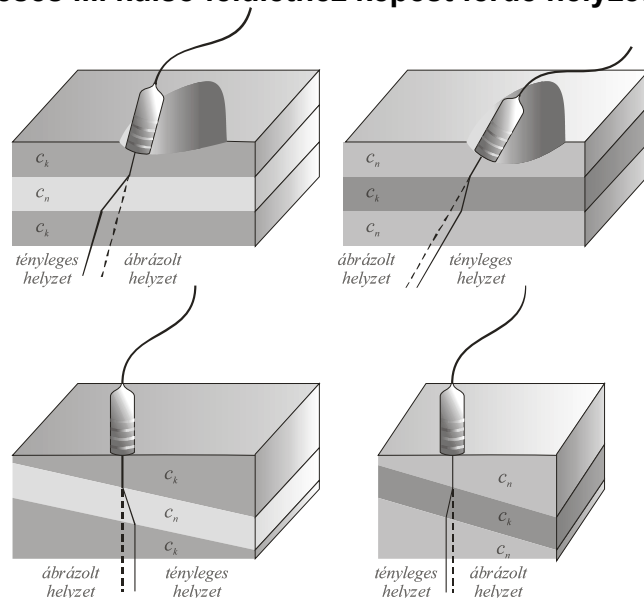
17

Sok esetben a víz is lehet jó
csatoló közeg

18

Ferde beesés ill. külső felülethez képest ferde helyzetű réteg

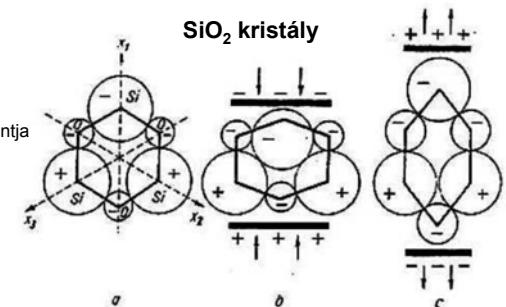
19

UH keltés - detektálás.

Piezoelektromos jelenség

(a) Alapállapot: a pozitív és negatív töltések
súlypontja egybe esik.

(b) és (c) : Nyomás hatására a töltések súlypontja
szétválik, feszültség keletkezik (direkt hatás)
ill. feszültség hatására a kristály deformálódik.

UH keltés: inverz effektus

UH detektálás: direkt effektus

ugyanazon kristály forrás és detektor

Elektro/magneto-strikció: kerámiák

Elektromos /mágneses dipólus-egységekből álló szilárd fázisú anyagok
Dipólusok az elektromos/mágneses térben átrendeződnek → méretváltozás
(inverz effektus is)

- Anyaguk mechanikailag ellenállóbb
- Alacsonyabb frekvenciák: 20-40 kHz → fogköeltávolítás

gázgyújtó

20

anyag	ρ sűrűség [kg/m ³]	κ kompresszi- bilitás [1/GPa]	c terjedési sebesség [m/s]	Z akusztikus impedancia [kg/(m ² ·s)]	$\alpha(f_x)$ fajlagos csillapítás [dB/(cm·MHz)]
levegő	1,3	7650	331	430 = 0,00043·10 ⁶	1,2
tüdő	400	5,92	650	0,26·10 ⁶	
zsír	925	0,51	1470	1,42·10 ⁶	0,63
víz, 20°C	998		1492	1,49·10 ⁶	0,0022
víz, 36°C	994		1530	1,53·10 ⁶	
agv	1025		1530	1,56·10 ⁶	0,85
lágyszövet	1060		1540	1,63·10 ⁶	0,3 – 1,7
máj	1060	0,38	1549–1570	1,65·10 ⁶	0,94
vese	1040	0,40	1560	1,62·10 ⁶	1,0
lép	1060		1566	1,64·10 ⁶	
izom	1040–1080		1568	1,63·10 ⁶	1,3 – 3,3
vér	1060	0,38	1570	1,61 – 1,66·10 ⁶	0,18
szemlencse			1620	1,84·10 ⁶	2,0
csontvelő	970		1700	1,65·10 ⁶	
csont, porózus	1380	0,08	3000	2,2 – 2,9·10 ⁶	
csont, tömör	1700	0,05	3600	6,12·10 ⁶	20,0
aluminium	2700	0,009	6400	17,28·10 ⁶	
csatoló gél				6,5·10 ⁶	
ólom-cirkonát-titanát	7650		3791	29·10 ⁶	
kvarc	2650		5736	15,2·10 ⁶	

21

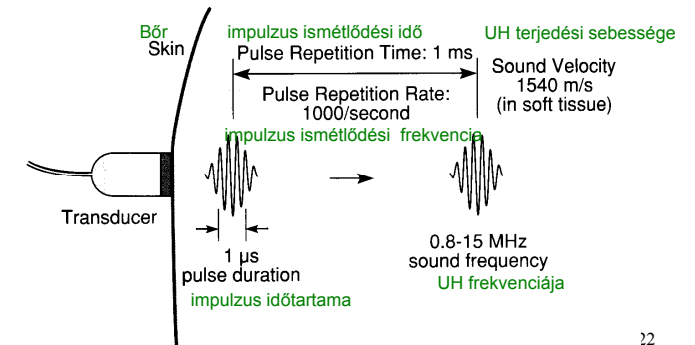
A diagnosztikai UH impulzusok jellemzői

transzducer: adó és vevő egyben

időbeli szétválasztás – folyamatos hullám helyett impulzusok

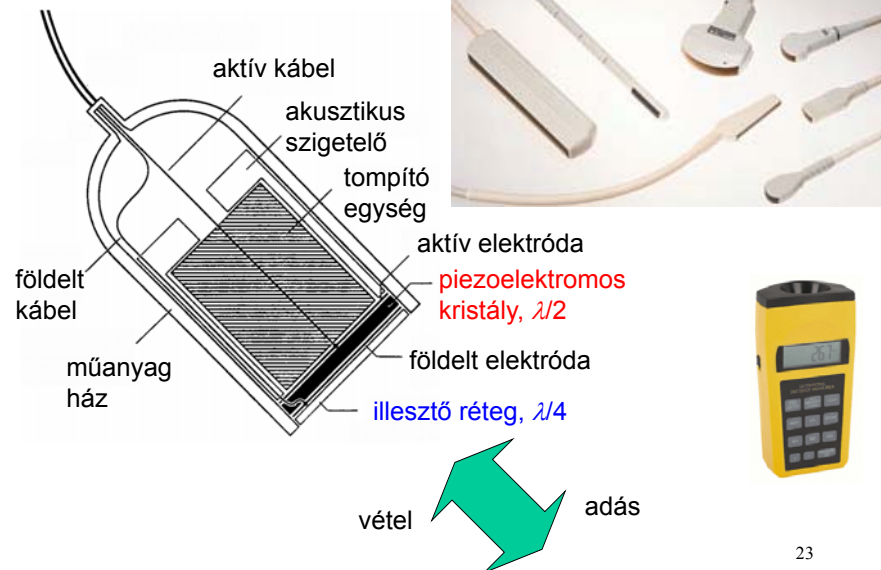
Milyen távolra jut a rövid impulzus az 1 ms ismétlődési idő alatt?

$l = 1.5 \text{ m}$! Van ideje oda-vissza átjárni az emberi testet!

22

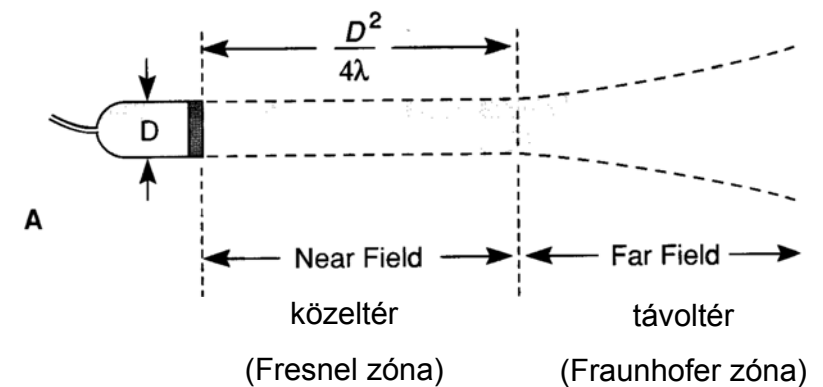
Az UH forrás felépítése

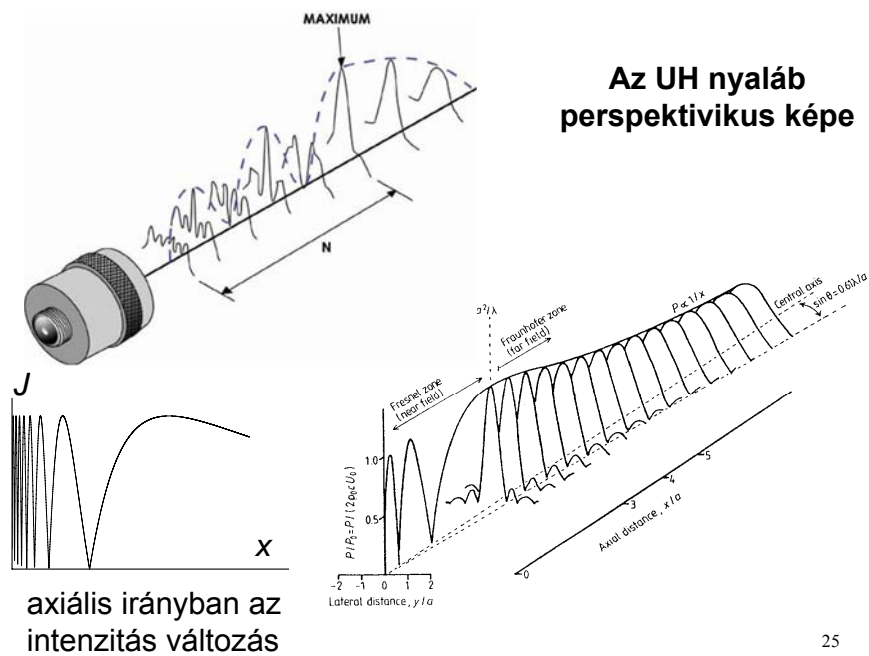
23

Az UH nyaláb kialakulása

(egyszerűsített kép)

24

25

Feloldási határ, feloldóképesség

A **feloldási határt** ama két pont közötti távolsággal jellemezhetjük, amelyeket az UH segítségével még különálló pontokként detektálhatunk

Felbontóképesség: a feloldási határ reciproka.

A sugárirányú (**axiális**) feloldási határ az impulzushossztól függ, fordítottan arányos.

Az impulzushossz fordítottan arányos a frekvenciával.

A **laterális** feloldási határt a nyalábátmérő szabja meg.

Az axiálisnál kb. 10x nagyobb

26

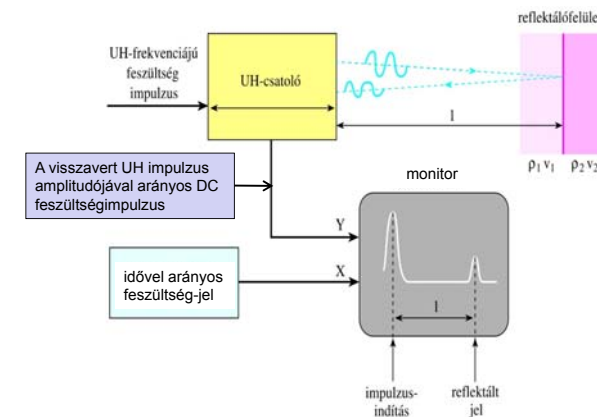
Jellemző értékek

frekvencia (MHz):	2	15
hullámhossz (izomban) (mm):	0.78	0.1
behatolási mélység (cm):	12	1.6
laterális feloldási határ (mm):	3.0	0.4
axiális feloldási határ (mm):	0.8	0.15

27

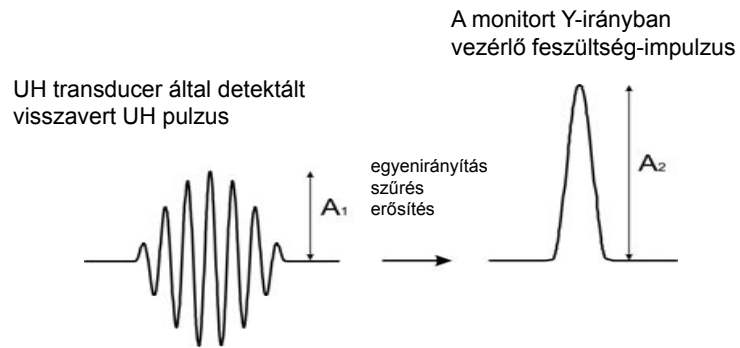
Az ultrahangos diagnosztika módszerei

A (amplitude) - képek

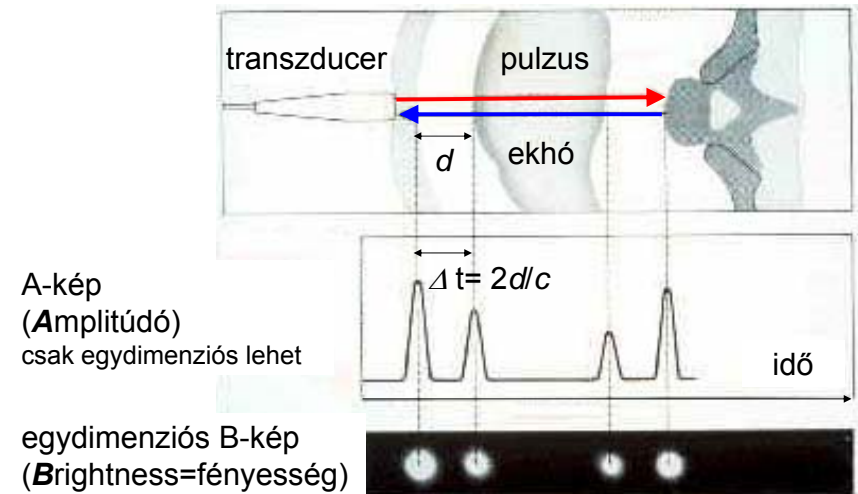
28

Jelátalakítás a megjelenítés előtt

29

A – képek transzformálása B (brightness)-képbe

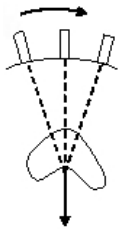

30

vő. Tkv. VIII.33. ábra

Kétdimenziós B-kép

mozgatott
transzducer

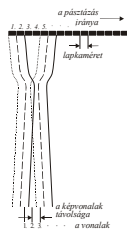

B-mód
kijelző

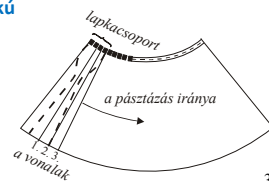
A fényes pontok a mérési irányoknak megfelelően kerülnek a kijelzőre → 2D ábrázolás

Detektor-sorok (array)

Parallel pásztázás

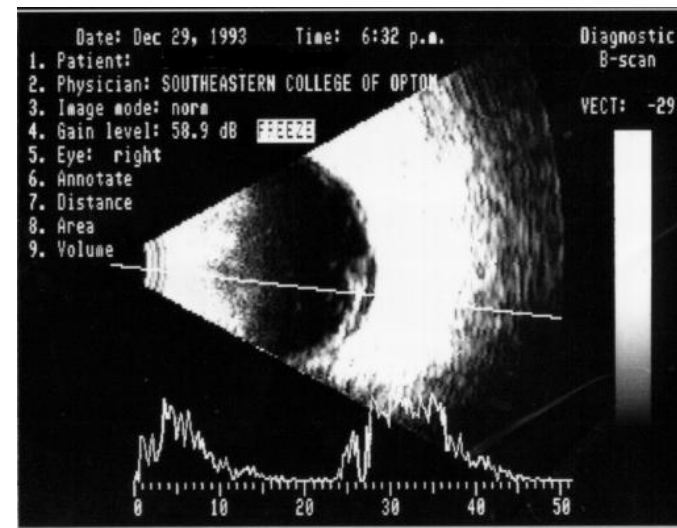
Legyező alakú
pásztázás

31

Kétdimenziós B-kép és A-kép

(szemészeti alkalmazás)

Terjedési
sebesség
figyelembe-
vétele pontos
távolságok
meghatáro-
zására:

cornea: 1641
m/s

csarnokvíz:
1532 m/s

humán
szemlencse:
1641 m/s

üvegtest: 1532
m/s

32

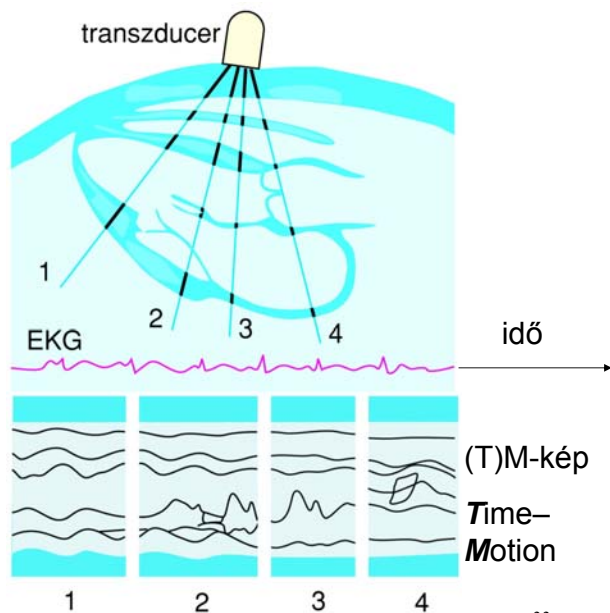

TM-kép

(Time – Motion)

EKG jel
referenciaként

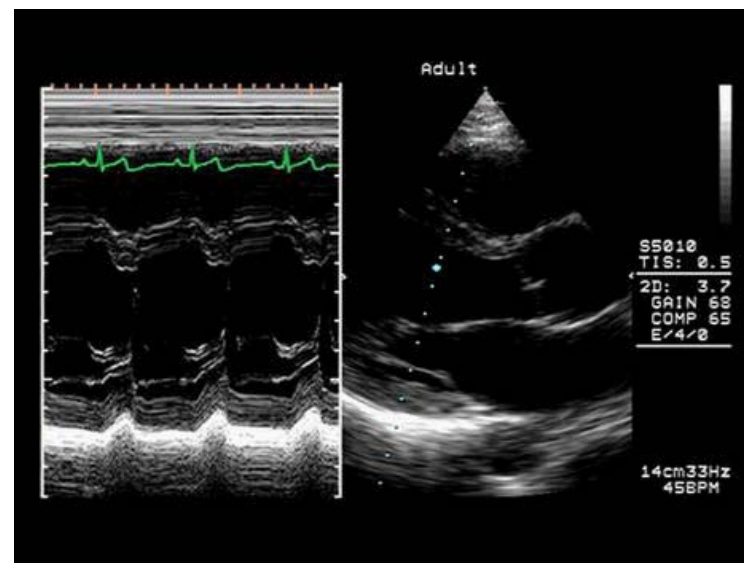
(függőleges)
egydimenziós
B-kép időbeli
változása

Tkv. VIII.34. ábra

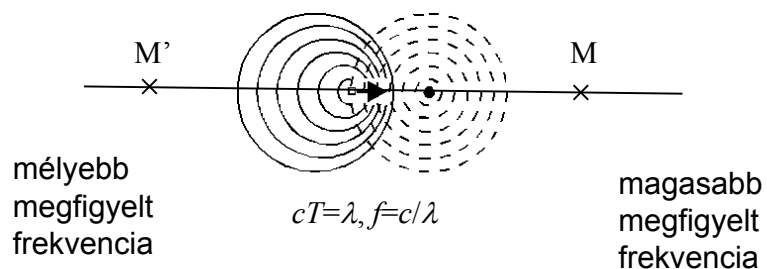
TM-kép

B-kép

Doppler jelenség

„Ha a sípoló vonat közeledik, akkor az álló megfigyelő az igaznál magasabb hangot észlel, ha pedig távolodik, akkor mélyebbet.” (C. Doppler, 1842)

35

f' : megfigyelt frekvencia, f : eredeti frekvencia

- (a) álló forrás és mozgó megfigyelő
 +: megfigyelő közeledik a forráshoz
 -: megfigyelő távolodik a forrástól

$$f' = f \left(1 \pm \frac{v_M}{c} \right)$$

- (b) mozgó forrás és álló megfigyelő
 (ha $v_F \ll c$, akkor „ugyanaz”, mint (a))

$$f' = \frac{f}{1 \mp \frac{v_F}{c}}$$

- (c) mozgó forrás és mozgó megfigyelő

$$f' = f \frac{1 \pm \frac{v_M}{c}}{1 \mp \frac{v_F}{c}}$$

- (d) mozgó reflektáló tárgy (felület),
 (ha $v_R \ll c$)

$$f' = f \left(1 \pm \frac{2v_R}{c} \right)$$

36

Doppler frekvencia = frekvencia változás = fr. eltolódás

(d) Átrendezésével mozgó
reflektáló felület esetén:
a frekvencia változás
(Doppler frekvencia, f_D)

$$\Delta f = f_D = \pm 2 \frac{v_R}{c} f$$

ha v és c nem párhuzamosak, akkor v helyett $v \cos \theta$
írandó képletbe

A frekvenciaváltozás előjele a véráramlás

37

Vörösvértetek, mint szórócentumok. CW Doppler berendezés áramlási átlagsebesség mérésére

CW: folyamatos hullámú

adó és vevő
különválasztva

$$|f_D| = 2 \frac{v_R \cos \theta}{c} f \rightarrow \boxed{v_R \text{ mérése}}$$

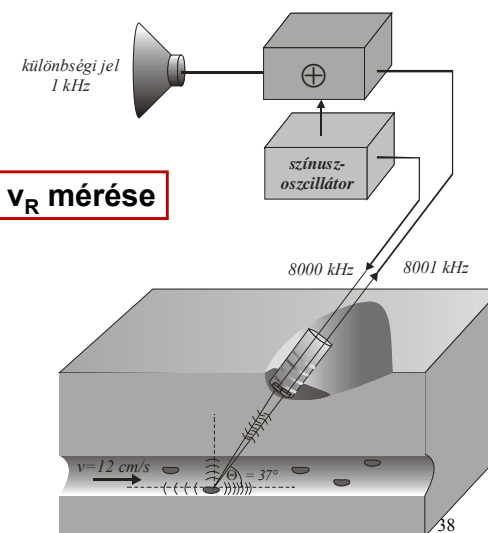
pl. $f = 8000 \text{ kHz}$

$v = 12 \text{ cm/s}$

$c = 1600 \text{ m/s}$

$\theta = 37^\circ$

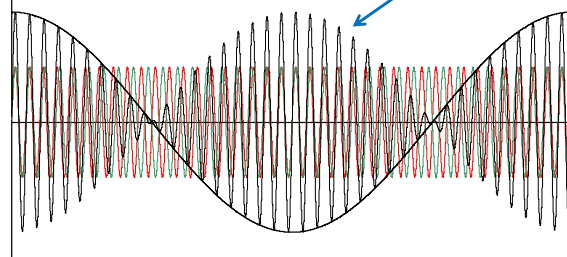
$\Rightarrow f_D = 1 \text{ kHz}$ *kis változás!*
(lebegés jelensége)

**Lebegés: két kicsit eltérő frekvenciájú hullám
interferenciájakor**

*a lebegés frekvenciája megegyezik az interferáló
jelek frekvenciájának különbségével*

$$f_{\text{piros}} \geq f_{\text{zöld}}$$

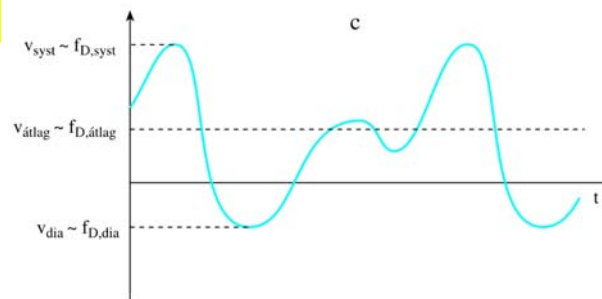

emlékeztető: $\sin \alpha + \sin \beta = 2 \sin \frac{\alpha + \beta}{2} \cos \frac{\alpha - \beta}{2}$

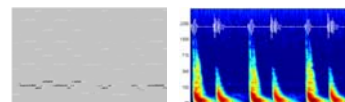
39

Doppler görbék

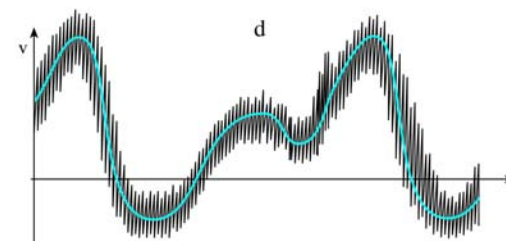
minden
időpillanatban egy
sebességgel
jellemzhető áramlás

minden időpillanatban egy
sebességeloszlással
jellemzhető áramlás

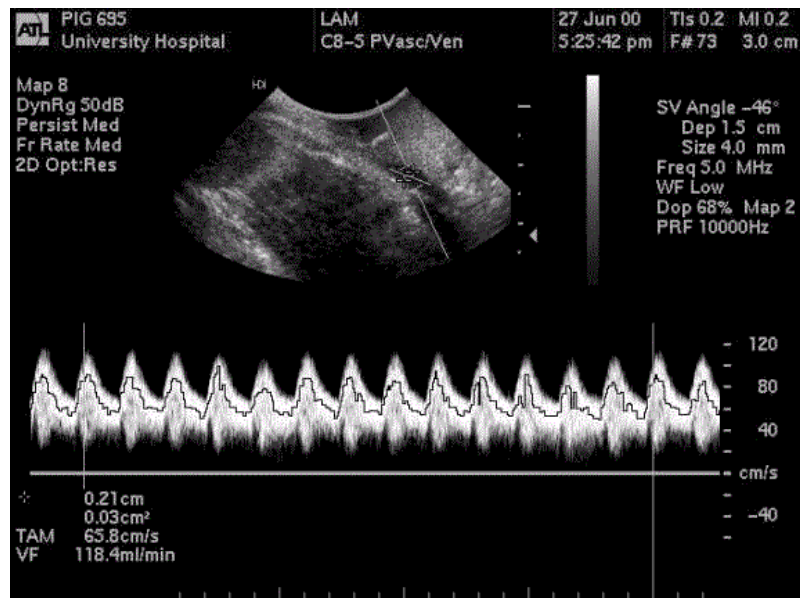
vő. zene/szívhangok
idő-fr. reprezentációban

sebességeloszlás TM-képe

40

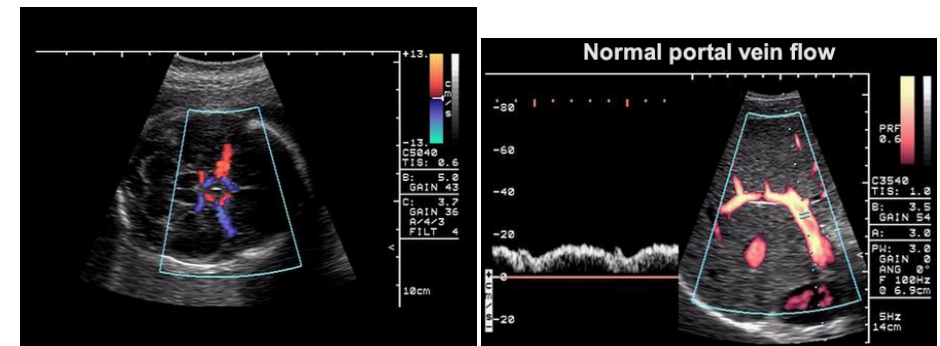
Tkv. VIII.42. ábra

41

Δf előjele a véráramlás **irányára** jellemző → Színekódolás

transzducer felé: meleg színek,
transzducertől elfelé: hideg színek

BART: **Blue** Away **Red** Towards

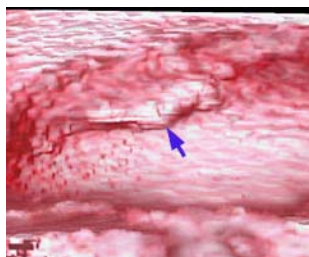
42

3D rekonstrukció

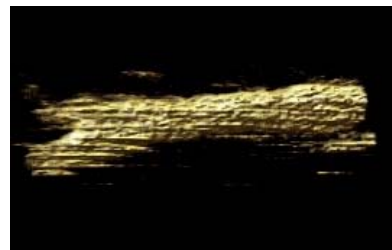
magzat arca

húgyhólyag

nyaki verőér

43

UH terápia

mechanikai és/vagy hőhatás

- kis intenzitás: mikromasszázs
- nagy intenzitás: roncsoló hatás
sejtállományt fenntartó kötőerők legyőzése
(szabad gyökök, H_2O_2 , DNS lánc törések), kavitáció
- hipertermiás kezelés
abszorpció – hővé alakul az energia
- fogászat: fogkőeltávolítás (20-40 kHz)
rezgő fémcsúcs közvetlenül adja át a rezgési energiát a fogkönek
- tisztítás: diszpergáló hatás alapján

tkv. 6.4.2(3) példája:
1 MHz, 1 W/cm²
izomban 200 kPa a Δp !
-100 és +300 kPa között változik a p

44

Lökéshullám terápia (nem UH!)

ESWL (extracorporeal shockwave lithotripsy)

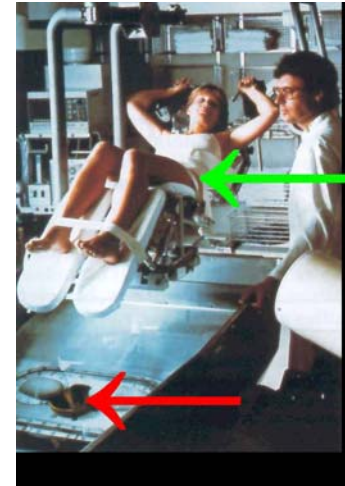
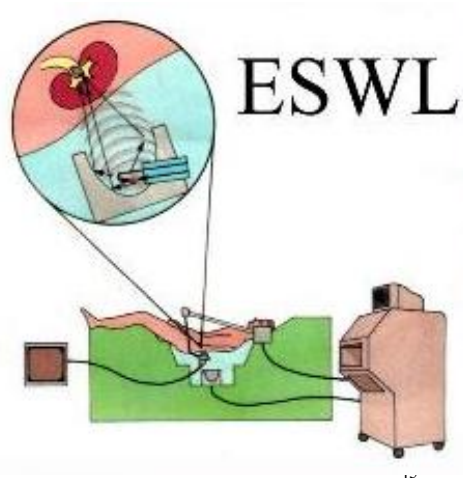
*kövek non-invazív törése
(vese, epe, ...)*

kb. 20 kV-os kondenzátor víz
alatti elektródapáron kisütve

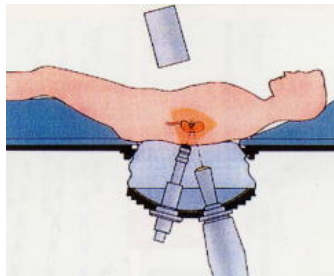

nyomásimpulzus, fókuszálás
a kő helyére elliptikus tükörrel

*röntgen és/vagy UH képalkotóval
követik a kezelés előrehaladtát*

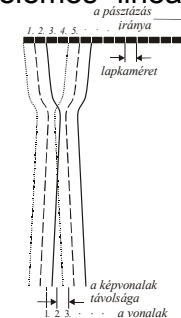
46

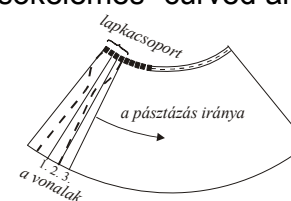
47

Pásztázás

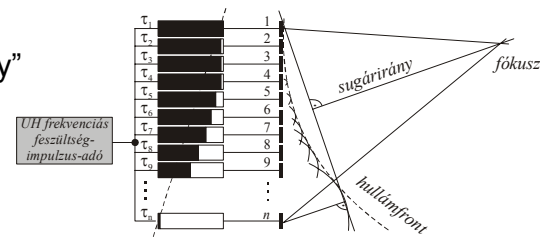
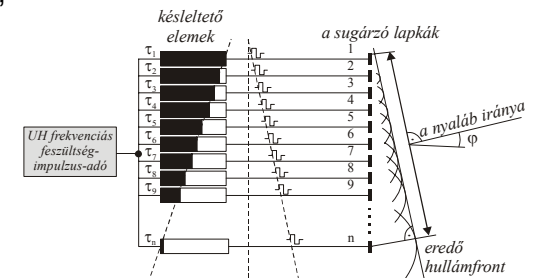
sokelemes "linear array"

sokelemes "curved array"

Pásztázás és fókuszálás

48

Színuszoscillátor

pozitív módon
visszacsatolt erősítő

$$K_{U, \text{ visszacsatolt}} = \frac{K_U}{1 - VK_U}$$

$VK_U=1$, erősítés: „végtelen” – színuszoscillátor
bemenő jel: nincs

